

Har industrins investeringar varit onormalt stora?

AV DOCENT ERIK DAHMEN

Bland de olika motiven för den särskilda investeringsskatt, som nu aktualiserats och som dominerat den ekonomiskt politiska diskussionen under hösten, finner man också det uppgivna behovet av att begränsa de enskilda företagens investeringar, vilka ansetts vara onormalt stora och till stor del »bortkastade» ur folkhushållets synpunkt. Är de verkligen för stora? Docent Erik Dahmén i Industriens Utredningsinstitut delar inte den gängse uppfattningen, sedan han varit i tillfälle att samla och granska fakta i saken.

○mdömen om sakförhållanden, som i skilda sammanhang ofta upprepas, undgår ofta kritisk granskning. Allt efter som tiden går desto mindre nära till hands kommer det gärna att ligga att ta reda på, hur det hela verkligen förhåller sig. Man kan därför något tillspetsat säga, att den från vetenskapligt kritiska utgångspunkter är en god regel att börja tvivla särskilt mycket på san-

ningshalten hos utsagor, som blivit allmänt accepterade som sanningsenliga.

En sak som uppreplats alldeles ovanligt ofta är, att den privata industrins kapitalinvesteringar efter kriget varit enormt stora, att de varit ojämförligt större än under de »normala» åren närmast före kriget och till betydande del ur folkhushållets synpunkt bortkastade. Detta påstående, som ofta hållits för sant också på industrihåll, där man lastat skatte- och penningpolitiken för »överdrifterna», har som bekant haft bestämda följder för den ekonomisk-politiska diskussionen och för den ekonomiska politiken. Farhågor har också yppats för att särskilt många investeringar skall visa sig vara »felinvesteringar», när »bakslaget en gång kommer».

Eftersom vederligen ingen offentlig betvivlat, att en anmärkningsvärt uppskrivad investeringsverksamhet verkligen förelegat, finns det goda skäl att i detta fall följa den ovan antydda regeln och undersöka, om det verkligen förhål-

ler sig så. Det finns också anledning att ta reda på, vad som kan menas med talet om »bakslag» och i vad mån felinvesteringsrisken förtjänar stor uppmärksamhet.

Uppgifter om kapitalinvesteringar i industrin finns från och med 1937 tack vare kommerskollegii rundfrågor till företag med i regel minst 50 arbetare och det är på dessa uppgifter, som omdömena om investeringsverksamhetens märkliga omfattning under senare år grundas.¹ De årliga investeringarna i den privata, egentliga industrin, d.v.s. efter frånräkning av kraftverksanläggningar och arbetarbostäder, visar, sedan Kommerskollegii förkrigssiffror höjts med 10 % med hänsyn till att senare års undersökningar är mera omfattande än tidigare års, ungefär en tredubbling i kronor räknat från förkrigstiden till åren 1947—1949. Skall man bedöma denna utveckling måste naturligtvis hänsyn först och främst tas till att byggnads- och anläggningskostnaderna liksom också maskinpriserna stigit sedan förkrigstiden. Man måste med andra ord bilda sig en uppfattning om investeringsvolymen. Tillgängliga byggnadskostnadsindex — socialstyrelsens och AB Svenska Handelsbankens — visar en stegring från 1937—1939 till 1947—1949 med inte fullt 70 %. Dessa index inräknar dock inte den fördyring, som sammanhänger med övverörligheten på arbetsmarknaden, den stegrade frånvarofrekvensen bland byggnadsarbetare, stockningar på grund av uteblivna leveranser etc., en fördyring, som lågt räknat kan uppskattas till 10 à 15 % utöver den i index framträdande.² Å andra sidan har en del förenklingar i byggnadssätten genomförts, som verkat i motsatt riktning. Beträffande maskinpriserna kan endast sägas, att Svenska Tarifföreningens statistik antyder en genomsnittlig stegring för svenska maskiners del med omkring 70 % från 1937—1939 till 1947—1949. Därtill kommer emellertid de utländska maskinerna, som utgör 20 à 25 % av samtliga nya sådana som installerats i industrin under senare år. Priserna på dessa har i genomsnitt ungefär fördubblats.

Någon möjlighet att komma fram till ett enda, entydigt index för kostnadsstegringen per »investeringenshet» finns inte. Men om man med utgångspunkt från de här anförda siffrorna alternativt räknar med tre olika kostnadsstegringar, nämligen 75 %, 85 % och 95 % från 1937—1939 till 1947—1949, får man fram tre alternativa beräkningar beträffande ökningen av investeringsvolymen, där alt. 1 med till visshet gränsande sannolikhet visar en alltför stark volymstegring och alternativ 3 troligen ligger närmast sanningen (tabell 1).

Tabell 1. Den privata, egentliga industrins investeringsvolym per år.

Index: 1937—1939 = 100.

1947 alt. 1 =	163
alt. 2 =	154
alt. 3 =	146
1948 alt. 1 =	174
alt. 2 =	164
alt. 3 =	156
1949 ³ alt. 1 =	(161)
alt. 2 =	(152)
alt. 3 =	(145)

Det låter sig alltså sägas, att investeringarna under senare år varit betydligt större än före kriget. Man måste emellertid fråga vilken innebörd ett sådant omdöme har. Det ligger kanske nära till hands att gissa, att investeringarna varit »för stora», eller »mindre angelägna», och detta har ju också, såsom inledningsvis nämndes, gång på gång påståtts i olika sammanhang. Investeringssiffrorna måste naturligtvis dock först och främst jämföras inte bara med motsvarande siffror från förkrigstiden utan också med industrins omfattning, i all synnerhet som uppgifterna gäller bruttovärdet, d.v.s. innefattar ersättning av förslitet realkapital. Det märkliga är, att detta inte skett. Ingen kommer rätt gärna på den idén att hävda, att industriinvesteringarna var »för stora» t. ex. i slutet av 30-talet, trots att de utan tvivel var större än t. ex. på 1920-talet. På den tiden glömde nämligen ingen bort att samhället under mellantiden undergått en fortsatt industrialisering, d.v.s. att industrin vuxit. Men under efterkrigsåren har man i här föreliggande sammanhang på ett anmärkningsvärt sätt bortsett från att samma process fortsatt under 1940-talet och att industrins produktionskapacitet och produktion under åren 1947—1949 låg i genomsnitt ungefär 45 % och antalet sysselsatta omkring 30 % över 1937—1939 års nivå.⁴

Sammanställer man de alternativa beräkningarna av investeringsvolymen med indikatorerna på industrins storlek, får man tabell 2.

Tabell 2. Den privata, egentliga industrins tillväxt samt investeringsvolym per år.

Index: 1937—1939 = 100.

	1947	1948	1949
Investeringsvol. per år			
alt. 1.	163	174	(161)
alt. 2.	154	164	(152)
alt. 3.	146	156	(145)
Sysselsättn.-volym	129	130	(131)
Produktionsvolym			
(kapacitet) ..	137	144	(150)

Det framgår härav, att investeringsvolymen, jämförd med industrins stor-

lek, under åren 1947 och 1948 låg något men dock ganska måttligt högre och under 1949 obetydligt, sannolikt inte alls, högre än före kriget. Härvid bör det ihågkommas, att senare hälften av 1937 och en del av 1938 var ett lågkonjunkturår bland annat för massa-industrin och textilindustrin med onormalt små investeringar som följd. Lägger man år 1939 som jämförelsebas, kommer man till den slutsatsen, att investeringsvolymen, räknad per »kapacitetsenhet» eller produktenhet, under åren 1947 och 1948 låg obetydligt högre och under 1949 lägre än före kriget. Talet om att senare års industriinvesteringar varit övermåttan stora i förhållande till den industriella produktionsapparaters storlek förefaller sålunda mycket överdrivet.

Hur förhållandena gestaltat sig i olika industrier framgår av tabell 3, som innehåller en uppdelning på industristatistikens huvudgrupper och som är uppställd på samma sätt som sammanfattningstabellen för hela industrin ovan (tabell 2). Den slutsats, som här kan dragas, är, att 1947 och 1948 års investeringsvolym inte kan sägas ha legat högre i förhållande till respektive industriers storlek än före kriget i massa- och pappersindustri, läder-, hår- och gummivaruindustri och framför allt inte i livsmedelsindustri, där den i stället legat onormalt lågt. I de övriga in-

¹ Ötivelaktigt är de svar, som företagen lämnar, ofta otillförlitliga. Den allmänna tendensen i utvecklingen är från år är dock med all sannolikhet något så när rättvisande för hela industrigenren. Det bör i detta sammanhang särskilt understrykas, att betydande investeringsbelopp, som förts på omkostnadskonto, bevisligen i full överensstämmelse med rundfrågans syfte av företagen uppgetts såsom investeringar. De har alltså vid uppgiftslämnandet inte betraktats såsom löpande omkostnader.

² Uppskattningen baserar sig på uppgifter dels från några företag, dels från Kungl. Byggnadsstyrelsen (se Bil. 27 till 1949 års statsverksprop., sid. 126 ff). Inte minst de senare visa på ett drastiskt sätt betydelsen av de extraordinära kostnadsstegringar, som inte registreras i index.

³ Preliminära siffror.

⁴ Kapacitetsutvecklingen har härvid uppskattats med hjälp av Kommerskollegii produktionsvolymsiffror för förkrigsåren å ena sidan och 1947—1948 å andra sidan. I brist på motsvarande uppgifter för 1949 har tillgängliga urval av produktionsdata från olika branscher fått användas. Felmarginalen vid denna uppskattning är givetvis rätt stor men spelar ingen större roll vid den relativt grova jämförelse med förkrigsåren, som det här är fråga om. Uppgifterna om sysselsättningen avser såväl arbetare som förvaltningspersonal och har likaledes hämtats från Kommerskollegii siffror i den officiella industristatistiken för förkrigsåren och 1947—1948 och uppskattats för 1949 med hjälp bl. a. av Socialstyrelsens sysselsättningsindex.

dustrigrupperna låg den visserligen tydligt över förkrignivån, men skillnaden är avsevärt mindre än vad man i allmänhet föreställt sig. År 1949 hade investeringsvolymen pressats ned över nästan hela linjen. I malmbrytning och metallindustrin, jord- och stenindustrin samt textilindustrin låg den dock alltså jämt över förkrignivån, i den förstnämnda gruppen dock mycket obetydligt, räknat per kapacitetsenhet. I träindustrin låg den däremot inte längre högre utan lägre än före kriget och detsamma gäller den övriga skogsindustrin. I livsmedelsindustrin låg den ännu mera under förkrignivån än föregående år. Också i den kemiska och kemisk-tekniska industrin låg 1949 års investeringsvolym lägre än före kriget, räknat per kapacitetsenhet.

Skall man kunna bedöma innebörden av den här antydda bilden fordras en ingående analys, som här inte kan komma i fråga. En del synpunkter måste dock framhållas. Den tekniska utvecklingen har som alltid i en progressiv industri ökat investeringsbehovet. Under hela den industriella utvecklingen har tendensen gått mot en sådan ökning och det har ännu inte framkommit några tecken på någon avmattning. När man under senare år bytt ut en äldre maskin, har den nya varit dyrare än den äldre inte bara därför att penningvärdet försämrats utan också därför att den så ofta varit effektivare. Det har i regel varit nödvändigt att skaffa denna effektivare maskin i stället för en alldeles likadan som den gamla. Teknisk stagnation är nämligen i regel detsamma som ekonomisk tillbakagång, eftersom progressiva krafter är verksamma i omvärlden. Det är därför inte förvånande, att investeringarna per kapacitetsenhet på sina håll ökat i förhållande till förkrigsåren. Flera andra faktorer bidrar dessutom till att förklara den stegrade investeringsverksamheten. Den viktigaste av dessa är bristen på arbetskraft och den mycket snabba höjningen av arbetslönerna, som gjort en förstärkt tendens att ersätta arbetskraft med maskiner mycket naturlig. Delvis är ju detta en annan sida av den nyss nämnda tekniska faktorn, eftersom den kraftiga arbetskraftsfördyringen medverkat till den tekniska utvecklingen efter nya linjer. Men delvis har den verkat »kapitalintensifierande» också direkt och inte bara indirekt via de tekniska framsteg, som den framdrivit. Även om tekniken blivit oförändrad, skulle faktorn i fråga med andra ord ha tenderat att öka investeringarna per arbetare och per kapacitetsenhet.

Man kan mot bakgrunden av de här framlagda siffrorna på goda grunder betvivla, att det varit några mera bety-

Tab. 3. Den privata, egentliga industrins årliga investeringar, sysselsättning och produktionsvolym.

Index: 1937—1939 = 100.

		1937—39	1947	1948	1949
Malmbrytning och metallindustri	Investeringar kr.	100	319	345	(317)
	volym I		182	197	(181)
	II		172	186	(171)
	III		164	177	(163)
	Sysselsättning	100	142	147	(149)
	Produktionsvolym	100	139	152	(160)
Jord- och stenindustri	Investeringar kr.	100	427	372	(310)
	volym I		244	213	(177)
	II		231	201	(168)
	III		219	191	(159)
	Sysselsättning	100	118	112	(109)
	Produktionsvolym	100	135	133	(133)
Träindustri	Investeringar kr.	100	289	268	(227)
	volym I		165	153	(130)
	II		156	145	(123)
	III		148	137	(116)
	Sysselsättning	100	115	109	(113)
	Produktionsvolym	100	139	132	(134)
Massa- och pappersindustri	Investeringar kr.	100	190	231	(224)
	volym I		109	132	(128)
	II		103	125	(121)
	III		97	118	(115)
	Sysselsättning	100	120	120	(118)
	Produktionsvolym	100	125	132	(130)
Livsmedelsindustri	Investeringar kr.	100	154	169	(156)
	volym I		88	97	(89)
	II		83	91	(84)
	III		79	87	(80)
	Sysselsättning	100	122	118	(122)
	Produktionsvolym	100	130	134	(145)
Textil- och beklädnadsindustri	Investeringar kr.	100	345	385	(408)
	volym I		197	220	(233)
	II		186	208	(221)
	III		177	197	(209)
	Sysselsättning	100	117	122	(128)
	Produktionsvolym	100	128	141	(146)
Läder-, hår- och gummivaruindustri	Investeringar kr.	100	308	317	(274)
	volym I		176	181	(157)
	II		166	171	(148)
	III		158	163	(141)
	Sysselsättning	100	126	127	(121)
	Produktionsvolym	100	162	172	(170)
Kemisk-teknisk industri	Investeringar kr.	100	343	353	(321)
	volym I		196	202	(183)
	II		185	191	(174)
	III		176	181	(165)
	Sysselsättning	100	153	156	(156)
	Produktionsvolym	100	162	181	(182)
Hela industrin	Investeringar kr.	100	285	304	(282)
	volym I		163	174	(161)
	II		154	164	(152)
	III		146	156	(145)
	Sysselsättning	100	129	130	(131)
	Produktionsvolym	100	137	144	(150)

dande inslag av »bortkastade» investeringar i efterkrigsårens industriella investeringsverksamhet. Skulle så till äventyrs trots allt vara fallet, har av allt att döma angelägna investeringar i stället blivit eftersatta. Det vore nämligen tänkbart, att företagen föranletts att »bygga bort» överskotten så snabbt att de inte alltid kunnat investera på bästa sätt, eftersom på längre sikt angelägnare projekt krävt längre förberedelser och längre planeringstid, varunder pengarna till stor del skulle ha beskattats bort. Men det finns inte något som ger anledning förmoda, att detta varit fallet i någon större utsträckning. Den för närvarande synnerligen snabba produktionsökningen i industrin vid en mycket liten sysselsättningsökning talar för övrigt i hög grad mot en sådan slutsats. Det bör i detta sammanhang också ihågkommas, att arbetsmarknadsläget under hela tiden i högre grad än före kriget pressat fram s.k. »trivselinvesteringar». Det är därför skäl att anta, att den ganska lilla andel »normala» investeringar, som man kan säga att det varit fråga om, inte heller den förklaras enbart av hänsynen till beskattningen.

Avslutningsvis bör det för att förekomma missförstånd erinras om, att den omständigheten att industriinvesteringarna, relaterade till industriens storlek, under senare år inte kan sägas ha varit onormalt stora, givetvis inte säger huruvida just den tillväxt av industrin, som vi haft under det senaste årtiondet, är »normal» eller ej. De här anförda slutsatserna innebär i och för sig inte något ställningstagande till frågan om utbyggnadstaktens fördelning på olika delar av närings- och samhällslivet. *I den mån* man hade velat och tänkt sig att ge t. ex. bostadsinvesteringarna större och industriinvesteringarna och därmed försörjningen med industrivaror mindre utrymme än de nu i verkligheten fått, låter det sig ju sägas, att den industriella utbyggnaden blivit för stor. Men en sådan utsaga är i så fall en självklarhet och själva fördelningen är en politisk värderings- och avvägningsfråga. Det är inte den frågan som här behandlats. Det har här bara visats, att man saknar anledning misstänka, att industriinvesteringarna varit anmärkningsvärre och onormalt stora i den meningen, att de till någon nämnvärd del varit »bortkastade» och väsentligen betingade av önskan att »investera sig ifrån skatt». Allt talar i stället för att de med få undantag varit normala och nödvändiga för den nuvarande försörjningen med industrivaror och för den nuvarande konkurrenskraften på världsmarknaden.

Det bör till sist med tanke på farhågorna för »felinvesteringar» erinras om, att riskerna för att någon större del av

investeringarna skall framstå som felinvesteringar i gammaldags mening måste bedömas som små. När man hänvisar till gamla tiders erfarenheter och framhåller, att det alltid varit vanligt att företag »förbyggt» sig under högkonjunkturer, något som man i och för sig givetvis kan ha rätt att göra också nu, även om de senare årens investeringsverksamhet inte varit onormalt stor, får man inte glömma, att ifrågasvarande felinvesteringar till största delen framträdde som en följd av en deflation. I första hand var det fråga om felinvesteringar ur den enskilde investerarens synpunkt och den samhälls-ekonomiska vådan låg främst däri, att de under de då rådande ekonomisk-

politiska förhållandena fördjupade en allmän deflations- och arbetslöshetskris. Några sådana förhållanden kommer inte att föreligga i framtiden och någon allmän deflation kan inte rimligen väntas, främst därför att penninglönenivån numera inte bara i Sverige utan också i flertalet andra länder inte kan tänkas bli sänkt. Kvar står då i första hand de risker, som sammanhänger med den industriella omvandling, som sker oberoende av den allmänna prisnivåns konjunkturella rörelser. Dessa kan naturligtvis vara stora nog men i och med att den allmänna deflationsrisken bortfallit, måste den totala felinvesteringsrisken bedömas som väsentligt mindre än för i världen.

Svenska företag i utlandet

För att säkerställa en god start på utländska marknader bör företagen redan vid planläggningen här hemma av en offensiv äga en viss kunskap om i utlandet gällande viktigare bestämmelser på bolagsrättens och den ekonomiska lagstiftningens områden. Bankjuristen Sten F. W. Bille fortsätter här Industrias expertserie i ämnet.

Svenska företag, som har för avsikt att låta representera sig på den latinamerikanska marknaden eller redan har gjort detta men nu önskar att utbygga eller förändra formerna för sin representation där, har åtskilligt att beakta. Varje bransch har därvid sina problem, och de ekonomiska kalkylerna varierar allt efter representationens art, storlek och den stat, där denna skall öppnas.

I denna artikel förutsätter vi att företagsledningen efter noggrant övervägande och i bästa samförstånd med vederbörande svenska myndigheter bestämt sig för att i någon form dels öppna en representation i en av de latinamerikanska staterna, dels konsolidera en givande agentur i en annan av dessa samt dessutom i mån av tillfälle göra enstaka affärer i stater, där företaget ej har eller kommer att skaffa sig någon fast representation. Som synes ett väl digert program för ett enda företag men desto lämpligare ur exempelsynpunkt.

Företagsledningen har under sådana förhållanden att undersöka och taga ställning till dels vilken form representationen i respektive stater skall erhålla, dels — i det fall att denna får formen av ett bolag — vilken bolagstyp, som därvidlag är den ur alla synpunkter

bästa, dels slutligen företagens möjligheter att kunna avsluta enstaka affärer i Latinamerika utan att i samband därmed behöva underkasta sig vederbörande främmande stats rätt och vad detta innebär.

Här skall nu till företagsledningens tjänst med hänvisning jämväl till tidigare artiklar i denna tidskrift ges en översikt av de representationsformer, som förutom agenturen står svenska företag till buds i Latinamerika, samt de spörsmål, som kan uppstå för ett svenskt företag, som utan att använda sig av någon fast representation avslutar affärer i en eller flera av de latinamerikanska staterna.

Därjämte skall vi behandla de olika bolagsformer, som i allmänhet förekommer, och slutligen likaledes med hänvisning till en tidigare artikel beröra de för företagsledningens val ytterst viktiga frågorna om beskattning och transferering av bolagsinkomster i de olika staterna. I senare artiklar kommer vi vidare att i detalj redogöra för förhållandena på dessa områden i ett flertal latinamerikanska stater med undantag dock för dem, där revolutionerna kommer lika tätt som jordbävningarna och läget sålunda kan karakteriseras som rätt labilt.

De representationsformer, som svenska företag kan använda sig av i utlandet, har tidigare behandlats i en artikel i bilagan till denna tidskrift (nr 5/1950), vartill sålunda hänvisas. De synpunkter, som där framhållits, gäller även i stort sett förhållandena i Latinamerika. Man kan emellertid härvid konstatera, att svenska företag i stor utsträckning antingen upprättar utländska dotterbolag enligt vederbörande